

**ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ
«НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ» ДИТИНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ
ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ**

Белікова Аліна Олегівна

аспірант

Київського регіонального центру

Академії правових наук України

м. Київ, Україна

Захист прав людини на протязі багатьох десятиліть є основним напрямком діяльності Ради Європи. Право на ефективний засіб правового захисту визначено статтею 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Європейська Конвенція, Конвенція) від 4 листопада 1950 року, що була ратифікована Україною в 1997 році Законом № 475/97-ВР від 17 липня 1997 року. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Європейський суд) є однією з міжнародних судових установ, до якої звертаються громадяни України за захистом порушених прав, як гаранта дотримання прав людини, проголошених Європейською Конвенцією.

Принцип обов'язковості виконання рішень суду поширюється на всі судові рішення, і не виключенням є рішення ЄСПЛ. Європейська Конвенція у ч. 1 ст. 46 наголошує, що Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами [1].

У відповідності із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (далі – Закон) [2], рішення ЄСПЛ мають бути виконані, оскільки це є важливим елементом контрольного механізму Конвенції, сприяє іміджу держави на шляху досягнення мети верховенства права та захисту прав людини.

В умовах сьогодення питання виконання рішень ЄСПЛ в Україні не втрачає свою актуальність. З цього приводу заступниця міністра юстиції України І.Мудра, приймаючи участь у грудні 2022 року в черговому 1451-ому (ДН) засіданні Комітету міністрів Ради Європи наголосила, що «попри війну Україна продовжує дотримуватись зобов'язань за статтею 46 § 1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод» [3].

Отже, питання виконання рішень ЄСПЛ залишається бути досить важливим попри військові дії в Україні.

На прикладі рішення ЄСПЛ у справі «Лазоріва проти України» розглянемо процесуальний аспект дотримання принципу забезпечення

«найкращих інтересів» дитини при розгляді цивільних справ національними судами.

Так, ЄСПЛ 17.04.2018 р. ухвалив рішення у справі «Лазоріва проти України» [4], в якому констатував порушення Україною ст. 8 Конвенції, що полягало в неповазі до сімейного життя заявниці внаслідок прийняття національним судом рішення про усиновлення та унеможливлення встановлення опіки над її племінником. Одночасно Європейський суд зазначив, що встановлення порушення саме по собі становить справедливую сатисфакцію будь-якої моральної шкоди, якої зазнала заявниця.

У даному рішенні йдеться про те, що хоча стаття 8 Європейської Конвенції не містить чітких процесуальних вимог, заявники мають бути залученими до процесу прийняття рішення у цілому тією мірою, яка є достатньою для надання їм належного захисту своїх інтересів, гарантованих цією статтею (п. 63 Рішення).

Водночас Європейський суд вважає, що «ця справа свідчить про процесуальний недолік або провину з боку українських органів влади та судів. Зокрема, при вирішенні питання про усиновлення дитини органи влади та суди визнали намір заявниці встановити опіку над її племінником, але не розглянули його належним чином. Суди не пояснили, чому усиновлення К.О.С. краще відповідало його інтересам на відміну від опіки, яку мала намір встановити його тітка, хоча це безумовно було необхідним для з'ясування того, що становило найкращі інтереси дитини, тобто основного питання в оскаржуваному провадженні щодо усиновлення. Навіть припускаючи, що небажання органів влади і судів розглядати це питання можна пояснити тим, що на момент ухвалення оскаржуваних рішень заявниця не подала офіційної заяви про встановлення опіки, та враховуючи, що вона діяла належним чином відповідно до рекомендації, наданої службою у справах дітей, Суд зазначає, що її аргумент щодо часових обмежень був цілком проігнорований» (п. 69 Рішення) [4].

Тобто, наведених міркувань достатньо для Суду, щоб дійти висновку, що втручання у приватне життя заявниці не відповідало процесуальним вимогам статті 8 Конвенції, та що, відповідно, було порушення цього положення (п.70 Рішення) [4].

Таким чином, ЄСПЛ встановлено порушення процесуального аспекту статті 8, який вимагає, щоб процес прийняття національних рішень, який призвів до заходів втручання, був справедливим та забезпечував належну повагу до інтересів, захист яких передбачено цією статтею.

Після набрання рішенням ЄСПЛ законної сили, у серпні 2018 року, заявниця з метою його виконання із застосуванням додаткового заходу індивідуального характеру звернулася до Верховного Суду з вимогою скасувати рішення Апеляційного суду Чернівецької області і ВССУ та направити справу на новий апеляційний розгляд.

Стаття 10 Закону передбачає, що додатковими заходами індивідуального характеру є: а) відновлення настільки, наскільки це можливо, попереднього юридичного стану, який стягувач мав до порушення Конвенції (*restitutio in integrum*); б) інші заходи, передбачені у рішенні. Відновлення попереднього юридичного стану стягувача здійснюється, зокрема, шляхом: а) повторного розгляду справи судом, включаючи відновлення провадження у справі; б) повторного розгляду справи адміністративним органом [2].

Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС), з огляду на приписи ст. 8 Європейської Конвенції та рішення ЄСПЛ, у своїй постанові від 16.10.2018 р. вказала про необхідність задоволення заяви заявниці з направленням цивільної справи на новий розгляд до суду апеляційної інстанції [5].

Отже, ВП ВС дійшла висновку, що належним заходом індивідуального характеру в цій справі є скасування ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 10. 07. 2013 р. та ухвали Апеляційного суду Чернівецької області від 04.04.2013 р. з метою розгляду по суті апеляційної скарги заявниці як повторний перегляд справи за апеляційною скаргою.

Водночас, Велика Палата Верховного Суду у вказаній постанові акцентувала увагу на виправленні апеляційною інстанцією процесуального недоліку, який полягав у неналежному розгляді судом наміру заявниці стати опікуном її племінника. З цією метою ВП ВС зауважила, що суду апеляційної інстанції необхідно надати висновки, які б давали відповідь на питання, окреслені, зокрема, у пункті 69 Рішення ЄСПЛ, з урахуванням найкращих інтересів дитини, виходячи з обставин, які склалися та існують на час нового розгляду справи [5].

Проте, під час виконання даного рішення ЄСПЛ виникли процесуальні питання, пов'язані із дотриманням принципу забезпечення «найкращих інтересів» дитини, проголошеного Декларацією прав дитини ООН від 20.11.1959 р. та Конвенцією про права дитини від 20.11.1989 р. З цього приводу судді Великої Палати Верховного Суду О.Р.Кібенко, В. С. Князев і О. Г. Яновська в цивільній справі № 2-о-73/2012 16.10.2018 р. висловили Окрему думку, у якій вони вважають, що у зазначеній справі питання забезпечення балансу інтересів з точки зору захисту прав дітей повинно бути пріоритетним. Надалі судді стверджують, що «при розгляді даної справи суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце проживання, місце навчання, психологічний стан дитини тощо. Скасування рішення про усунювання малолітнього призводить до скасування юридичної підстави проживання малолітнього із усиновителями, яких, можливо, і дитина, і оточуючи сприймають як батьків дитини. Можливий подальший тривалий

розгляд справи може призвести до фактичного розлучення малолітнього із своєю сім'єю. Такий розвиток подій, на нашу думку, призведе до вкрай негативних психологічних наслідків для малолітнього, і ніяк не відповідає його «найкращим інтересам» [6].

Невідповідність «найкращим інтересам» дитини у вказаній справі можна виокремити виходячи з наступного: 1) адаптування дитини до нової сім'ї протягом певного проміжку часу та створення відповідних родинних зв'язків; 2) рішеннями національних судів та зазначеним рішенням ЄСПЛ не встановлено, що середовище в якому знаходиться дитина на момент розгляду справи є неблагонадійним; 3) неможливість залишення судами поза увагою питання пріоритетності форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 4) питання встановлення іноземцем опіки не достатньо врегульовані чинним Сімейним кодексом України, що також не можна тлумачити на користь дотримання принципу забезпечення «найкращих інтересів» дитини.

Відтак, в Окремій думці судді, дійшовши висновку вважають, що «у даній справі хоча й рішенням ЄСПЛ встановлено порушення статті 8 Конвенції, є неможливим досягнення *restitutio in integrum* шляхом передачі справи на новий апеляційний розгляд без порушення законних інтересів інших осіб, зокрема малолітнього. Саме тому, на нашу думку, з метою дотримання балансу інтересів, врахування «найкращих інтересів дитини» заяву ОСОБА_4 необхідно залишити без задоволення, а оскаржувані рішення – без змін» [6].

Таким чином, відстоюючи права дитини із застосуванням належного й ефективного правового захисту варто обов'язково враховувати фундаментальний принцип «найкращих інтересів» дитини з метою уникнення процесуальних недоліків при розгляді національними судами цивільних справ.

Література:

1. Європейська Конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
3. Українська делегація взяла участь у 1451-ому (DH) засіданні Комітету міністрів Ради Європи. URL: https://minjust.gov.ua/news/ministry/ukrainska-delegatsiya-vzyala-uchast-u-1451-omu-dh-zasidanni-komitetu-ministriv-radi-evropi_
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Лазоріва проти України» від 17.04.2018 р. (заява № 6878/14). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d30#Text.

5. Постанова Великої Палати Верховного суду від 17.10.2017, справа №402/428/16-ц URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77286377>.

6. Окрема думка суддів Великої Палати Верховного Суду від 16.10.2018 р., справа № 2-о-73/2012 . URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77654150>.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-287-9-88>

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТТЯ ФОРС-МАЖОРУ ІЗ СУМІЖНИМИ ПРАВОВИМИ КАТЕГОРІЯМИ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Гапоненко Єлизавета Євгенівна

студентка

Українського державного університету залізничного транспорту

Науковий керівник: Кім Катерина Володимирівна

кандидатка психологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри правового забезпечення

та адміністрування транспортної діяльності

Українського державного університету залізничного транспорту

м. Харків, Україна

Збройна агресія Російської Федерації проти нашої держави спричинила багато біди та горя як громадянам нашої країни, так і українському бізнесу. Багато підприємців не змогли виконати взяті на себе зобов'язання через бойові дії на їх території та евакуацію працівників. У зв'язку із цим особливого значення набули проблеми юридичного визначення понять форс-мажору, непереборної сили, неможливості виконання зобов'язань, істотної зміни обставин та випадку. Різні трактування призвели до ситуації, коли чітке врегулювання у цьому напрямі є не просто формальністю, а нагальною необхідністю.

За загальним правилом до підстав звільнення від цивільно-правової відповідальності належать: вина кредитора; випадок (казус); форс-мажор; непереборна сила; інші обставини, що спричиняють неможливість виконання зобов'язання, якщо вони виникли не з вини боржника (істотна зміна обставин тощо).

Спільним для всіх вищезазначених правових інститутів є елемент критичності (екстремальності) ситуації в умовах радикальної, невідвортної та раптової зміни обставин і чинників, які негативно